

УДК 343.97

ЛЕОНОВ Б.Д., кандидат юридичних наук,
старший консультант Штабу
Антитерорестичного центру при СБУ

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Анотація. До проблеми висвітлення тероризму засобами масової інформації.

Ключові слова: тероризм, засоби масової інформації, журналіст.

Аннотация. К проблеме освещения терроризма средствами массовой информации.

Ключевые слова: терроризм, средства массовой информации, журналист.

Summary. The problem of terrorism coverage by the media.

Keywords: terrorism, mass media, the journalist.

Постановка проблеми. Для боротьби з тероризмом передчасім слід зрозуміти його суть. Важливим елементом у вивченні тероризму є уявлення цієї проблеми у суспільній свідомості. В даному контексті на особливу увагу заслуговує така тема, як роль засобів масової інформації (далі – ЗМІ) у висвітленні терористичних проявів. Ця тема є актуальною й такою, що все більше привертає увагу науковців та фахівців, адже публічний відгук є головною, а часто чи не єдиною метою самих терористів.

ЗМІ найбільш ефективні для здійснення впливу на великі маси людей, що дає підставу розглядати їх як частину стратегічного потенціалу тероризму. Результативність інформаційного впливу, що здійснюється за допомогою мас-медіа, пояснюється сильним психологічним ефектом причетності до подій, коли людина поринає в них “тут і зараз” (ефект CNN) [1, с. 62]. У сучасному суспільстві ЗМІ не тільки відіграють важливу роль в процесі формування громадської думки, а й іноді стають її транслятором і виразником.

Необхідно підкреслити, що одна зі складових тероризму – залякування суспільства – змогла функціонувати в планетарному масштабі тільки завдяки розвитку ЗМІ і появі нових інформаційних технологій, здатних миттєво, у режимі реального часу, довести до людства всі жахи терористичного акту. Причому важлива не тільки констатація того чи іншого факту, а й детальні коментарі, демонстрація наслідків терористичних актів, унаслідок чого тиражується жах і культивується масовий синдром страху. На образ тероризму накладає свій відбиток інформаційна політика різних країн, яка спрямована на розширення сфери свого впливу, посилення контролю в зонах конфлікту, легітимізацію своєї діяльності. Описання тероризму на глобальному рівні також пов’язане з висвітленням антитерористичної діяльності. При цьому ЗМІ часто-густо відтворюють таку діяльність як посилення впливу спецслужб, реорганізацію армії, зміцнення законодавства [2, с. 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових працях окремі аспекти інформаційно-психологічного впливу терористичної діяльності висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: Антоняна Ю.М., Галамби М.М., Єфимова В.О., Крутова В.В., Ліпкана В.А., Нікуліна І.В., Рогової О.В., Трофимова А.Ю. та інших. У цьому контексті сьогодні залишається не достатньо вирішеною низка проблем, пов’язаних з інформаційним впливом ЗМІ на свідомість людей у разі вчинення терористичного акту.

Метою статті є аналіз проблеми тероризму в аспекті діяльності ЗМІ.

Виклад основних положень. Не можна не відзначити той факт, що триумфальному просуванню тероризму планетою значною мірою допомагають вплив засобів масової інформації, поява нових інформаційних технологій, здатних миттєво донести жахливі наслідки терористичного акту до великої аудиторії, причому не тільки констатувати той чи інший акт, а й в деталях його прокоментувати і показати його наслідки – тим самим сприяючи тиражуванню і культивуванню жаху і масового синдрому неадекватного страху. [3, с. 122]. Особливістю сучасного тероризму є активне використання інформаційно-психологічного впливу як важливого елементу маніпуляції свідомістю і поведінкою людей з використанням можливостей глобальних комунікацій. Дії терористів спрямовані не тільки на спричинення матеріальної шкоди, загрози життю і здоров'ю людей, а й на формування інформаційно-психологічного шоку, вплив якого на великі маси людей створює сприятливу обстановку для досягнення терористами своїх цілей [4, с. 186]. Не можна забувати, що сьогодні тероризм функціонує у віртуальному просторі інформаційного поля.

З огляду на те, що тероризм є визначальним чинником технології і тактики діяльності терористичних груп, цілком логічним є висновок, що саме суспільний резонанс є найяскравішим підтвердженням ефективності їх діяльності. При цьому чим більший резонанс від виконаної роботи, тим потужнішим стає потік фінансування терористичної діяльності [5, с. 88]. Дійсно ЗМІ, прагнучи опанувати аудиторію задля підвищення власних рейтингів, отримання фінансових здобутків, часто демонструють сцени насильства над людьми. Для того щоб було цікаво читачам, глядачам чи слухачам ЗМІ готові надати свої газетні шпальта і ефір кому завгодно. Крім цього, ЗМІ може ставати джерелом інформації, що сприяє зміцненню позицій терористів, ускладнює дії співробітників суб'єктів боротьби з тероризмом, а також створює додаткові загрози життю і здоров'ю заручників.

Демонстрація катастрофічних результатів терактів через ЗМІ значно посилює ефективність самих актів насильства; галас, що роздмухується в деяких ЗМІ щодо даних подій, повтори одних і тих самих жахливих епізодів об'єктивно сприяють досягненню цілей тероризму: залякуванню населення і влади та прийняттю відповідними посадовими особами і державними органами необхідних терористам рішень [6].

Постійна демонстрація жорсткості, її смакування, хворобливий інтерес ЗМІ до злочинців, у тому числі терористів, нерозбірливе й таке, що начебто претендує на об'єктивність, описання їх життя, вчинків і переживань свідчить про схвалення злочинної активності таких осіб. Наприклад, у європейських країнах часто виправдовують чеченських терористів, тим сам виправдовуючи їх злочини, що свідчить про заохочення їх дій [7, с. 114].

Відтворення жахливої події, смакування її деталей збільшують її масштаби та наслідки у мільйони разів у душах людей, спричиняючи непоправну психічну шкоду. Дослідження наслідків такого телевізійного інформаційного впливу свідчить, що 67 % населення країни відчувають страх, шок, потрясіння. На переконання В.О. Єфимова, важливим атрибутом терору є не вибухові речовини та зброя, а саме засоби масової інформації [8].

Це чудово розуміють і самі терористи. Сценаристи планують та здійснюють терористичний акт виключно з метою впливу на мільйони, а іноді – мільярди людей, а не горстку заручників, обраних в якості об'єктів терористичного впливу.

Уявимо ситуацію, якщо б з огляду на світогляд і мораль працівники ЗМІ відмовилися б від широкомасштабного інформування населення про акт тероризму,

тобто фактично від реклами тероризму. Фінансування такого акту миттєво втрачає будь-який сенс, а тому він не відбувся б взагалі.

Можна стверджувати, що зміст сучасного тероризму – це досягнення неадекватного соціально-психологічного резонансу в суспільстві шляхом багаторазового посилення ЗМІ факту насильства чи погрози його здійснення [9, с. 132]. Без цього тероризм важко уявити.

Сьогодні на підставі аналізу діяльності ЗМІ у плані вільного висвітлення терористичних актів виділяють такі варіанти негативного інформаційного впливу:

- можливий вплив інтерв'ю з терористами на проведення переговорів;
- небезпека свого роду звеличування злочинців та їхніх дій;
- постійне розсекречення розміщення, чисельності, оснащення поліції, правоохоронних органів, що намагаються вирішити інцидент;
- посилення безладу і можливе наслідування дій терористів;
- створення нервової обстановки і загрози життю заручників під час переговорів (через розкриття тактичної інформації);
- занепокоєність громадськості, що починає тиснути на владу з метою досягнення якнайшвидшого вирішення конфлікту, незважаючи на інтереси правосуддя тощо [10].

Враховуючи, що ЗМІ виступають в якості інформаційної площадки для терористів, має бути, з одного боку, певний баланс між заявами терористів, їх очевидною пропагандою, а з іншого – інформацією та інтерв'ю.

На “круглому столі” “ЗМІ проти тероризму”, який відбувся у рамках Міжнародного форуму “Міжнародний тероризм: сучасний стан, витоки і шляхи протидії” в Києві 25-28 травня 2004 року, В.В. Крутов у своєму виступі зауважив, що при плануванні і здійсненні терористичних акцій терористи, як правило, ставлять за мету прорив до широкої аудиторії [11, с. 6]. І в цій ситуації журналісти, висвітлюючи конкретні ситуації, стають не просто незалежними свідками, а й – бажають вони того чи ні – активними учасниками подій. Серед порушених на “круглому столі” питань виділялися такі: “Де та межа, перейшовши яку, репортер стає інструментом терористів? Наскільки інформація, що передається, укріплює позиції терористів; утруднює дії співробітників спецпідрозділів; створює прямо або побічно додаткові загрози життю і здоров'ю заручників?”. Вихід із цієї ситуації, на думку В.В. Крутова, вбачається в грамотній організації порядку і процесу інформування громадськості як про прояви тероризму, так і про контртерористичні операції. Але основним критерієм вибору журналіста мають бути не нормативні акти, а професіоналізм і відповідальність, здатність прогнозувати наслідки своїх дій [11, с. 7]. Такої думки дотримується і більшість журналістів, за висновком яких, головним критерієм поведінки у цій сфері мають бути професіоналізм, моральні якості, громадянська позиція і відчуття відповідальності перед суспільством.

Парламентська асамблея Ради Європи 20 червня 2005 року прийняла резолюцію з проблеми ЗМІ і тероризму, де рекомендувала журналістам розробити єдиний перелік правил щодо висвітлення терактів. У контексті резолюції Асамблея закликає журналістів не допускати сприяння меті терористів, не нагнітати паніку, яку часто створюють терористичні акти, не надавати терористам можливості спілкування з широкою аудиторією, вимагати від організацій мовлення спільного розроблення кодексу поведінки або принципів, якими треба керуватися, вирішуючи питання дозволу показу насильства (зокрема тероризму), і які можна було б якнайширше застосовувати в Європі, а також, якщо потрібно, утворити додаткові автономні структури, які уможливили б ефективне розроблення цих спільних кодексів [12]. Також

підкреслювалося, що за бажанням ЗМІ “можуть формувати культурні рамки, що сприяли б запобіганню росту злочинності” [13, с. 177].

Ще в 1986 р. у доповіді спеціальної урядової групи по боротьбі з тероризмом США у розділі “Тероризм і ЗМІ” було зазначено: “Тероризм – форма пропаганди, що потребує реклами, щоб бути ефективною. Серед факторів, що сприяють поширенню тероризму, слід назвати успіхи терористів в одержанні широкої реклами і наданні впливу на, можливо, більш численну аудиторію. Терористи бачать роль ЗМІ в поширенні їхніх заяв по усьому світу як одну з головних форм для досягнення своїх цілей” [14]. У цій же доповіді перераховані практичні дії ЗМІ, негативні наслідки яких можуть сприяти: інтенсивному висвітленню подій, що може обмежити чи позбавити уряд переваг у виборі дій по припиненню терористичного акту; перетворенню журналістів в учасників інциденту і переговорів; політичному діалогу з терористами чи заручниками; узурпації правової відповідальності уряду; повідомленню про плани спеціальних підрозділів, що беруть участь в операції по знешкодженню терористів.

Слід зазначити, що в цілому ряді держав – Австрії, Бельгії, Канаді, США та інших – були прийняті загальні принципи додержання ЗМІ суспільно-моральних снов. На міжнародному семінарі “Засоби масової інформації в посттоталітарних суспільствах”, який проходив у Москві в 1997 р., розглядалася ідея створення кодексу професійної честі журналіста, згідно з яким мас-медіа повинні бути особливо обережні в подачі матеріалу про терористичний акт і контртерористичні операції [10, с.72]. Будь-які медіа вже в силу своєї природи є мимовільним союзником терористів [15], оскільки, як вже відзначалося вище, в основі сучасного тероризму лежить технологія впливу на ЗМІ, а через ЗМІ – на суспільство [10, с.71]. Крім того, терористи використовують мас-медіа з метою пропаганди своєї діяльності, повідомляючи на весь світ свої вимоги та рекрутуючи нових членів [16, с. 18].

У міжнародній практиці вже сформовані етичні норми поведінки журналістів при висвітленні терористичного акту. Зокрема, ЗМІ запропоновано не висвітлювати конкретні вимоги терористів, повідомлення про перебування чи будь-які інші тактичні переміщення правоохоронних органів. У США поліція рекомендує не допускати під час ефіру будь-яких припущень чи версій, запобігати описанню стану жертв і настроїв терористів, дрібниць біографії останніх, які можуть викликати емоційне забарвлення населення. Досвід зарубіжних країн переконує, що ЗМІ не повинні виступати посередниками між владою і терористами, тим більше не можна надавати останнім ефір, навіть у випадку, коли злочинці обіцяють звільнити частину заручників.

Виникає запитання, чи є достатнім обмеження діяльності журналістів при висвітленні терористичних проявів у ЗМІ соціальними чи моральними нормами? Оскільки запитання риторичне, відповідь є очевидною: моральні та етичні норми не можуть повною мірою забезпечити охорону від негативного інформаційного впливу ЗМІ у таких випадках. Тому розв’язання цієї проблеми потребує застосування комплексу заходів, у т.ч. правового характеру.

Законодавство більшості європейських країн передбачає заборону поширення інформації, зміст якої може сприяти поширенню ідей тероризму, допомагати реалізації мети терористів, створювати загрозу життю і здоров’ю людей, а також ускладнювати проведення антитерористичної операції. Український законодавець у ст. 17 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” передбачає заборону поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб інформації, яка:

- розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції;

- може утруднити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами;

- має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведення антитерористичної операції;

- містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму;

- розкриває дані про персональний склад співробітників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди) [17].

На наш погляд, перелік інформації, заборона поширення якої міститься у згаданій нормі, виглядає явно неповним. Вважаємо, що будь-яка інша інформація залежно від форми та змісту може сприяти героїзації тероризму чи збільшенню загрози його суспільно небезпечних наслідків. Отже, перелік такої інформації потребує розширення, а висвітлення інформації про терористичний акт має обмежуватися лише фактичними даними.

Крім цього, невиконання встановленого законодавством обов'язку не поширювати заборонену інформацію має тягнути за собою відповідальність, передбачену законом.

Безумовно, проблема боротьби з тероризмом пов'язана з удосконаленням діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом. Водночас, взаємодія цих суб'єктів із ЗМІ має відбуватися у площині акредитації останніх, яка надаватиметься за умови додержання їх редакціями правил акредитації, встановлених суб'єктами боротьби з тероризмом. Невиконання зазначених правил матиме наслідком позбавлення журналістів акредитації.

Висновки.

1. Існує необхідність розробки і впровадження кодексу поведінки журналістів або принципів, якими треба керуватися, вирішуючи питання дозволу відтворення насильства, зокрема тероризму;

2. Потребує розширення перелік інформації, заборона поширення якої міститься у ст. 17 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”.

3. Доцільно внести до законодавства України у сфері боротьби з тероризмом зміни, передбачивши, зокрема, акредитацію суб'єктами боротьби з тероризмом журналістів, (недодержання умов якої матиме наслідком її позбавлення), а також передбачити відповідальність за невиконання встановленого законодавством обов'язку не поширювати заборонену інформацію.

4. Удосконаленню антитерористичної діяльності сприятиме: стриманість у поширенні інформації про терористичний акт чи його наслідки; недопустимість передачі в ефір прямих інтерв'ю з терористами; перевірка отримуваної від терористів інформації; контроль візуального відтворення події терористичного акту (відсутність на екрані загиблих чи поранених); єдність тлумачення події терористичного акту як ЗМІ, так і суб'єктами боротьби з тероризмом.

5. На міжнародному, регіональному і національному рівнях доцільно вжити низку заходів щодо припинення використання будь-яких інформаційних технологій на користь терористів.

Використана література

1. Информационные вызовы национальной и международной безопасности / И.Ю. Алексеев и др. ; под общ. ред. А.В. Федорова, В.Н. Цыгичко. – М. : ПИР-Центр, 2001. – 328 с.

2. Рыжов И.Н. Некоторые аспекты криминологической сущности терроризма. Міжнародна криминологія : стан та перспективи : збірник матеріалів “круглого столу” // Б-ка журналу

“Юридичний вісник” ; за ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенка. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 121 – 126.

3. Никулина И.В. Проблема терроризма в дискурсе СМИ : социологический анализ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : 22.00.04 / Никулина Ирина Вячеславовна. – Нижний Новгород, 2007. – 21 с.

4. Электронные СМИ и терроризм : материалы первой Международной конференции (Геленджик, 24 –28 октября 2005 года). – Режим доступа : [//www.panarin.com/doc/102](http://www.panarin.com/doc/102)

5. Мельник Д. ЗМІ – “рупор” тероризму чи елемент протидії? // Проблеми безпеки: особистості, суспільства, держави. – №7/07. – С. 88. – (Інформаційно-аналітичний бюлетень).

6. Галамба М.М. Інформаційно-психологічна складова терористичної діяльності // Юридичний журнал. – 2006. – № 11. – с 53 – 57.

7. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. – М. : ИД “Камерон”. – 2006. – 304 с.

8. В.А. Ефимов. Прозрение. Радиопрограмма № 19. Телевидение как колдун и рекламный спонсор терроризма. – Режим доступа : [//www.ecology.md/section.php?section=&id=3827](http://www.ecology.md/section.php?section=&id=3827)

9. Требін М. Тероризм : спроба проникнення в сутність // Людина і політика. – 2002. – № 4. – С. 121 – 136.

10. Рогова О.В. Тероризм як вид комунікативних технологій // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 49 (II). – Режим доступа : [//www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture49_2](http://www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture49_2)

11. ЗМІ проти тероризму // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2005. – № 4. – С. 6 – 8. – (Матеріали “круглого столу”).

12. Про використання культурних та освітніх засобів для зменшення насильства : Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи № 963(1983). – Режим доступу : [//www.rian.ru](http://www.rian.ru)

13. Хлобустов О.М. Средства массовой информации и борьба с терроризмом // Современный тероризм : состояние и перспективы ; под ред. Е.И. Степанова. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 176 – 180.

14. Латипов Р. Про створення механізму розслідування актів міжнародного тероризму // Радянська держава і право. – 1990. – № 9. – С.131 – 132.

15. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 832 с.

16. Слисаренко И. Террор как средство политической коммуникации // Персонал. – 2001. – № 4. – С. 17 – 19.

17. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

~~~~~ * * * ~~~~~